

Een ethisch perspectief op digitalisering en de rol van de schoolleider

[Remco Pijpers, stichting Kennisnet](#)

Niet alles wat met digitale technologie (waaronder AI) kan, is ook altijd wenselijk en goed om te doen. Gebruik je technologie op school, of het nu een Chromebook is, Microsoft Teams, Snappet, of Magister, kijk dan niet alleen naar de functionele ict-opbrengsten, zoals gemak of efficiëntie. Kijk naar waarden en hoe je vanuit waarden technologie in lijn met je onderwijs brengt. Dit is in het kort het verhaal dat ik u wil vertellen.

Maar niet zonder eerst stil te staan bij balans-zoeker Jos Berens, directeur/bestuurder van basisschool 't Blokhuus in Hoevelaken.

Op een dag verzuchtte een van zijn leerkrachten dat er iets schuurde in hun gebruik van Snappet. Snappet is adaptieve technologie. Tijdens het leren en oefenen past Snappet zich aan het niveau van de leerling aan, op basis van voorgeprogrammeerde beslissingen, geholpen door kunstmatige intelligentie. De gehoopte resultaten bleven uit. Doen we iets fout, vroeg het team zich af.

Jos zocht de vertraging op. Met z'n team hield hij Snappet opnieuw tegen het licht.

Pedagogisch, ethisch. Na twee lange gesprekken was de worsteling niet weg, maar de onzekerheid van de leerkrachten nam wel af. Gaandeweg drong het tot ze door dat je geen data-analist hoeft te zijn om de dubbelzinnigheid in technologie te zien. Snappet werkt voor veel leerlingen prima, maar voor sommige leerlingen niet altijd. Snappet neemt leraren nakijkwerk uit handen, wat ruimte vrijmaakt. Maar tegelijkertijd kan Snappet autonomie wegnemen op een manier die niet prettig voelt. Zo merkten de leraren pas gaandeweg dat bepaalde opdrachten - actieve werkvormen - beter als groep konden worden gedaan, met de leerkracht, in plaats van individueel achter de laptop.

Misschien zegt u: hadden ze daar vooraf beter niet over kunnen nadenken? Maar zo simpel is het niet. Niet alles is te voorzien. Technologie is niet als een hamer waarmee je een spijker in de muur slaat, waarbij het de kunst is de hamer goed vast te houden. Digitale technologie bestaat nu - anders dan zes jaar geleden - uit complete online platforms, waarin onderwijswaarden ongemerkt worden beïnvloed, soms zelfs op ongewenste wijze.

Bijvoorbeeld als je merkt dat samenhang in de groep, het samen leren, een stuk lastiger is wanneer iedere leerling zijn eigen digitale pad gaat.

In balans blijven, vereist een doordachte aanpak, om te beginnen een goed besluit vooraf, geworteld in een betekenisvolle visie. Maar ook onderweg is het cruciaal er de aandacht bij te houden. Niet alleen: functioneert alles, houden we ons netjes aan de AVG? Maar ook: zijn we ons ervan bewust hoe digitalisering onze waarden raakt, positief of negatief? In de vertraging pakten de leraren van 't Blokhuus - als in een dans - de leiding weer naar zich toe.

In ons rapport ['Waarden Wegen. Een ethisch perspectief op digitalisering in het onderwijs'](#) beschrijven we 3 digitale ontwikkelingen die in onze ogen [belangrijke onderwijswaarden](#) onder druk zetten. Die waarden zijn: menselijkheid, rechtvaardigheid en autonomie.

1. Ten eerste verschuift de balans tussen mens en machine. Schermen spelen steeds meer een rol in het klaslokaal. Internet brengt mensen bij elkaar, de leraar en leerling bij les op afstand bijvoorbeeld. Tegelijkertijd kan een scherm ook afstand scheppen, zelfs in de klas. Welke betekenis geven we aan menselijkheid in het licht van digitalisering?
2. Ten tweede zien we dat digitale technologie leidt tot gelijkheid en ongelijkheid. Zo beloven adaptieve systemen als Snappet en Gynzy 'onderwijs op maat' en meer 'gelijke kansen', maar ofschoon (gemiddeld) alle leerlingen er van profiteren, is het voordeel nog groter voor die leerlingen die het toch al goed doen. Is dat rechtvaardig?
3. De derde ontwikkeling: big tech en big data beïnvloeden de autonomie van het onderwijs. Platforms als die van Google bieden gemak en stabiliteit, maar ze perken ook het vrije, onafhankelijke onderwijs in, door niet transparant te zijn over wat ze met de data van leerlingen doen of door prijsverhogingen door te voeren waar je als school alleen weinig tegen kunt uitrichten.

Met ethiek ga je op zoek naar de balans van waarden. Waar zit in de relatie tussen onderwijs en technologie de spanning? Hoe buig je die spanning zodanig om, dat technologie onderwijswaarden bevordert, en zo min mogelijk schaadt? De ethiek helpt je na te denken over het juiste handelen. Dat leidt bij 't Blokhuus niet tot een afwijzing van Snappet maar tot een bewustere inzet.

Mijn collega's en ik voeren met meer scholen ethische gesprekken, aan de hand van ons [EthiekKompas](#) (een gespreksleidraad, die voor iedereen beschikbaar is). Elke keer leidt dat tot mooie inzichten. Bevorderen smartwatches die bloeddruk en hartslag meten bij leerlingen met gedragsstoornissen, daadwerkelijk het welzijn, of niet? Dat hangt er dus van af. Niet per se. Hoe kan een chatbot als huiswerkhelp bijdragen aan waarden? Elke keer is het een kwestie van kritisch wegen.

Techniefilosoof Peter-Paul Verbeek vergelijkt dat mooi met de Griekse mythe over Daedalus en zijn zoon Icarus, die van het eiland Kreta wilden vluchten. Daedalus maakte vleugels van vogelveren en bond die met sterke linnen draden aan elkaar. Onder de verenlaag bevestigde hij een laag stevige, buigzame was. Hij waarschuwde zijn zoon. Vlieg niet te hoog, want dan doet de zon de was smelten en stort je neer. Vlieg je te laag, dan maken de golven je vleugels nat en zwaar en dan val je ook. Zoek steeds naar het goede midden. Alleen dan vliegen we.

Zo is het ook in onze omgang met technologie, [aldus Verbeek](#). En daar ligt de taak voor de schoolleider. Vind het goede midden. Stel u open voor de mogelijkheden van technologie. Maar eenzijdig sturen op leerwinst of efficiëntie kan u doen vallen. Te voorzichtig opereren, of radicaal nee zeggen? Uw vleugels raken doorweekt.

Stel uzelf daarom deze vragen:

- Welke beslissingen over technologie op school vraagt dit van mij als schoolleider?
- Hoe doe ik dat vanuit waarden, vanuit visie?
- Wat vraagt dit van mij als schoolleider in de aansturing van en samenwerking met mijn leraren?

- Wat betekent dit voor de kijk van de school op onderwijskwaliteit?
- Kan ik dit wel delegeren aan de ict-specialist?
- Ouders, leerlingen en docenten zullen steeds vaker ethische dilemma's agenderen, dilemma's die nu misschien al sluimeren en straks veel explicieter zullen komen. Hoe kan ik mij als schoolleider daarop voorbereiden? Wat zou een eerste goede stap kunnen zijn?

Jos Berens is voor mij een inspirerend voorbeeld van een moderne schoolleider. Die niet vliegt op zon of zee maar op zijn waardenkompas. Op 30 april zwaait zijn team hem uit. Jos gaat namelijk met pensioen. Mijn verhaal is een poging iets van zijn kracht aan u door te geven. Niet de kracht van AI maar van AOI. Niet Artificiële Intelligentie maar Authentieke Onderwijs Intuïtie. Deze AOI vindt het goede midden in de relatie met leerlingen en in de wijsheid en ervaring van het team. En in een professionele relatie met technologie. Met veel gewicht voor ethiek. Want hoeveel technologie ook mogelijk maakt, nu of straks, niet alles is ook goed om te doen. En als iets wel goed is om te doen, met technologie, is het ook niet gezegd dat we het snel moeten doen.

Tot slot: wilt u zelf aan de slag, dan kan ik de toolkit '[Waarden waarmaken bij digitalisering](#)' van de PO-Raad en Kennisnet aanraden. Ook geschikt voor middelbare scholen.

Ik wens u een mooi vervolg van het congres toe.

